

HORNBÆKSTRANDINGEN OG JOHANNES EWALD

Av

LOUIS E. GRANDJEAN

Om baggrunden for syngespillet „Fiskerne“ har for en menneskealder siden litteraturhistorikeren, professor *Hans Brix* fremsat sine betragtninger og magister *Hans Ellekilde* fremførte ud fra folkloristiske overvejelser og undersøgelser adskilligt om, hvordan „Nelly and Isabell“'s bjærgning må antages at have fundet sted. Begge undersøgelser bragte værdifulde detailoplysninger frem, men de dragne slutninger kunne ikke forliges. Da det stod mig klart, at forklaringen formentlig var den, at der ikke var anlagt søhistoriske synspunkter, hvad der var forklarligt, bestemte jeg mig til at forsøge at finde den egentlige baggrund for, at den faktiske handling blev genstand både for opsigt og for dramatisk behandling.

Ved at anskue det, vi faktisk véd, i søhistorisk perspektiv, tror jeg, at vi finder det sande billede også av livreddernes indsats. De tidligere fremsatte synspunkter lader sig i hvert fald nu lettere forene. Dr. phil. *Louis Bobés* personhistoriske studier omkring emnet har bidraget væsentlig til at vinde større klarhed og finde en harmoni i det dybdepsykologiske.

Grundtemaet i „Fiskerne“.

Det var *Kingo*, som digtede sit smukkeste mindekvad om amtmanden *Hans Lindenows* forlis ved Norges kyst i 1690, et epos som man har betegnet som helt i den antike episke digtnings stil. Her lader *Kingo* de druknende helte i farens stund holde taler for at vise deres mod og deres tillid til Gud.

Det var derimod *Holberg*, som i „Peder Paars“ fra 1719 satte sig til at spotte baroktidens overbroderede skildringer av skibbrud og ironien kulminerer i strofen:

„at sige med eet ord:
man aldrig mere så bevæget hav og fjord!“

Og så kommer *Johannes Ewalds* „Fiskerne“ i 1779. Det er påvist, at Ewalds digtning om skibbrud har en ganske anden tone, et helt nyt tema, som man har kaldt det humane, ligesom man har fremhævet det tydelige sociale islæt. Det er sagt, at syngespillet er en hyldest til den danske folkelige samfølelse og til almindelig menneskelig hjælpsomhed. Dette er også ganske uimodsigeligt, men man har endnu ikke påvist den dybere årsag til, at Ewald har lagt så stor vægt på at fremhæve det humane.

Det virkelig epokegørende, som man søhistorisk må hæfte sig ved, er Ewalds fremhævelse af en helt *ny mentalitet ved vore strandsider*. Jeg har i „Skibbruddets Saga“ 1947¹ ret indgående påvist den ældgamle strandret og det brutale strandrov og tillige påvist, at bjærgningsforholdene i 1700-tallet endnu var ganske middelalderlige.

Forordningen av 21.3.1705 bestemte således i § 7 at, hvis nogen tænder ild på tredjemands strandede ejendele, skal han have sit liv forbrudt. De falske fyr, som skulle hidføre strandinger, var altså endnu i 1700-tallet ikke noget forhistorisk. Forordningens § 8 bestemte endvidere, at om nogen handlede ilde med de skibbrudne og sårer dem på legem og lemmer, skal den skyldige miste sit liv. Man har altså heller ikke i 1700-tallet kommet bort fra den frygtelige tradition at ihjelslå de fra vragegene ilandkomne levende for at vraget kunne blive „herreløst“, så at bjærgerne fik samtlige værdis højeste bjærgeløn (50 %).

Man vil måske indvende, at det var i 1700-tallets begyndelse, men endnu 3.6.1793 udstedes der en plakat, hvorefter det forbydes at bortfjerne de ved søopmålingerne udlagte vagere og tønder, hvilket viser, at selve sikkerhedstjenesten i dette århundrede saboteredes, antagelig av fiskere og færgemænd, som søkortdirektøren *Jens Sørensen* også klagede over i 1690. Det var også *Jens Sørensen*, som i 1694 rapporterede om beboerne

på Anholt, at „deres underhold ventes alene av skibsvrag at erlanges, som på Anholt land og grunde forulykkes“. Højest sandsynlig baggrunden for Holbergs påstand i Peder Pårs om Anholtboerne „at hver lever kristeligt og nærer sig av vrag“.

Chr. Vs danske lov fra 1683 havde jo nok på papiret fastlagt en *pligt* til at bjærge og et *tilsyn* med, at det skete ved kongens amtmænd, borgmestre og råd, fogder og *strandfogder* og alle andre, som har befaling ved strandsiden — men i praxis nåede disse udmærkede bestemmelser ikke at virke førend langt ind i 1700-tallet.

Vi ved endvidere, at der rundt om ved strandsiderne i sidste halvdel av 1700-tallet var organiseret regulære *bjærgelaug* med forbjergere og overbjergere. Det var såvidt også nødvendigt, når man ville forlange et pligtarbejde udført. Bjærgelaugenes tilstedeværelse vil hjælpe os til at løse det stadig åbne spørgsmål om, hvem der bjærgede eller reddede „Nelly and Isabell“s kaptajn.

Når man betænker, hvorledes de forhold har artet sig omkring den tid, da „Nelly and Isabell“ strandede ved Hornbæk, forstår man nemlig først det opsigtsvækkende ved, at den nye mentalitet er brudt frem, når fiskerne vover deres eget liv for at redde kaptajnen og tilmed avslår hans taknemmelige tilbud om betaling. Dette bliver sandelig til en „stor og god handling“ som den senere statsminister *Ove Malling* netop opfatter den. De danske fiskere er ikke mere gridske og rovbegærlige — som de havde været det i århundreder tilbage til vikingetiden — deres arbejde på havet er nu tydeligt blevet fredens gerning, de ernærer sig kristeligt ved deres fiskerierhverv, og de går på langfart til koffardis, hvis de ikke lader sig enrollere til flåden for at tjene det daglige brød . . .

Er vi nu sikker på, at Ewald også fuldeligt har kendt disse omstændigheder, og at forhistorien er grundtemaet i syngespillet? Det må besvares med et avgjort ja. Dels har Ewald fra sin Rungsted-periode 1773—75 omgåedes fiskerne så meget, at han kendte de gængse hårrejsende historier om de tidligere brutale fremgangsmåder ved strandinger, og dels har Ewald direkte i syngespillet trukket den nye linje op. Fiskerne føler sig uav-

hængige økonomisk og falder ikke mere for fristelsen til passivt at sidde på strandsiden og vente på rov edderkoppen lig.

En sømand med et modigt bryst
 kan aldrig fattes penge . . .
 Han sadler dristigt havet op,
 såsnart hans hjærte lyster,
 og rider højt på bølgens top
 i trav og susende galop
 til guldbestrøede kyster . . .
 flux er han der så rig, han vil,
 og lystig som den rige,
 og flyver glad med sang og spil
 tilbage til sin pige.

Det passer på en prik, thi den florissante handelsperiode bød jo netop Ostindie- og Kinafarerne nye chancer for rigdom, når vi husker på *føringsretten*. Det er utvivlsomt de økonomiske konjunkturer, som er med til at ændre den gamle mentalitet, og den støttes i visse fiskerlejer av *den religiøse påvirkning*, som vi senere skal komme tilbage til.

Svigter fiskeriet, eller vil de unge fiskere skrabe lidt midler sammen for at kunne købe garn og båd selv, kan de tage en tur til koffardis. Der er også en anden udvej:

„Men kan Du da, om fiskeriet glipper,
 tilstede, at jeg gør så lang en rejse.
 Hvad vil Du? Rejs med fred!
 Tak raske pige!
 men sig mig nu, ifald det gik til orlogs.“

og her indlægger Ewald kongesangen om „Du danskes vej til ros og magt“.

Ewald har givet fiskerne værdighed og stolthed. Desuden har han opbyggeligt indlagt scenerne, hvor de fattige fiskere vægrer sig ved at sætte livet til for at bjærge deres av stormen truede bundgarn². Derved fremhæves den dramatiske modsætning til den situation, hvor det strandede skibs sidste menneskeliv står på spil. Her føler fiskerne det som deres dybe pligt at løbe den personlige risiko for at miste deres eget liv i stormen

og brændingen. Da den reddede kaptajn tilbyder dem av det guld, han frelst bærer på sig, at dække dem for deres materielle tab, avslår de som frie, hæderlige mænd :

„thi hvad er skønt som dydens egen stråler?
Og tanken om et sideblik til vinding
kan alt beskygge den. Det ved retskafne.“

Da skuespillets Odelheim tilbyder dem sin belønning, væg-
rer de sig atter først, men føler, at de dog ikke kan undslå sig :

„At hjælpe brave dannemænd. Jeg tænker :
at vrage sligt var blot hårdnakket stolthed.“

Ewald har altså fuldt opfattet den nye situation og den nye mentalitet : danske fiskere redder nu menneskeliv *for livets skyld* og ser bort fra profitten. Det er netop i forståelse herav, at Ewald lader syngespillet tone ud i repliken :

„O Danmark vær de ædles hjem
Og alle prise Dig og dem.“

Netop ordene : „*Vær de ædles hjem*“ viser, at han ønsker, at dette herefter må blive tilfældet, at det fremdragne og først kendte eksempel må danne skole i fremtiden.

Det er først på denne måde, at vi forstår, hvad der var den egentlige årsag til, at Malling optog just denne strandingshistorie i sine „store og gode handlinger“ og satte den under rubriken „Menneskekærlighed“. Den var nemlig hidtil ukendt ved strandsiderne ! Det var det ædle, humane motiv, som kaldte på Mallings bevågenhed, og det var dette nye motiv, som også blev grundtemaet i Ewalds Fiskerne, det som i virkeligheden inspirerede ham så stærkt.

Forstrandsretten og strandrovet var blevet ophævet, urgammel hjemmel og hævd var blevet frivilligt opgivet, langs danske kyster var man ved at befri sig for endeløse forbrydelser, skændsel, og på vej til at blive borgere i „de ædles hjem“.

Intet mindre end denne store mentalitetsændring er Ewalds

grundtema. Søhistorisk giver syngespillet os altså desuden en datering for de ændrede forhold ved strandsiderne.

Men syngespillet's hovedtema ligger vel endda dybere. Det er *menneskerettighederne*, som tiden alvorligt drøftede, der holdes frem både av Ove Malling og Johannes Ewald. Lockes og Montesquieu's tanker havde fundet grobund overalt i Vesterlandene og i Amerika. I statslivet fremtrådte de jo knapt to år efter Hornbækstrandingen i Staten Virginias forfatning av 12. juni 1776, som „declaration of rights“ og 26. august 1789 fik menneskerettighederne sit fyldigste udtryk i den franske nationalforsamlings erklæring.

Måske er det netop denne dybere baggrund, som greb den aldrende kammerherre von Plessen, der i Frankrig fulgte godt med i, hvad der rørte sig i tiden om disse menneskerettigheder. Hvad kunne ellers for ham være så betydningsfuldt, at han fra sit exil skulle optræde som fiskernes velgører?

Jagten „Nelly and Isabell“.

Det første vi erfarer om „Nelly and Isabell“ kommer fra Helsingør. Allerede 1617 ved vi, at der var professionelle bjærgere, „vragere“, i Helsingør. Kongens skibshøvidsmand *Peder Jansen Storhof* havde der dannet et bjærgelaug sammen med nogle Helsingør-borgere. De søger 14.10.1617 kongens tilladelse til at bjærge et skib ved Gilleleje og de får tilladelsen. Helsingørs rådmand *Johan Berentsen* fik 1670 privilegium på bjærgning. Færgelaug et i Helsingør var dog det, som længst og siden 1630 drev professionelt bjærgningsarbejde med deres dertil velegnede fartøjer. Helsingør var i sejlskibstiden Danmarks betydeligste nødhavn ligesom det var et vigtigt meldested. Udenlandske redere havde her agenter, som varetog deres interesser. De professionelle bjærgere havde selvklart et godt organiseret *efterretningsvæsen*, som satte dem i stand til hurtigt at erfare, hvor der i nærheden skete en stranding. Intet under at både „Berlingske Tidende“ og „Adresseavisen“ havde en fast korrespondent i Helsingør til at rapportere til hovedstaden om

handels- og søfartsnyheder. Fra bjærgerne kunne de altså tillige indhente oplysninger om strandinger.

Det er denne ukendte korrespondent, som antagelig allerede den 20.11.1774 rapporterer om „Nelly and Isabell“s forlis den 19.11., dagen før. Nyheden, som er beregnet for købmænd og redere, kommer på den 21.11. og har følgende ordlyd:

„18. ds. indkom fra Nordsøen 9 skibe . . . Samme dag, da vinden gik til SO med tyk luft, gik 20 skibe til sejls. Om natten derpå, da vinden sprang til NO med en forskrækkelig storm og snefog, returnerede nogle av bemeldte skibe hertil og udi samme storm er på Sjællands vallen forulykket 4 av dem, nemlig 2 hollandske og en skotsk sloop fra København med byg samt 1 svensk fra Bourdeaux med vin og brændevin. Skippernes navne eller hvad som kan bjærges av disse skibe vides endnu ikke. Det befrygtes, at man endnu vil få mere søskade at høre som er sket i Cattegat i den storm, som på 8 dage har varet.“

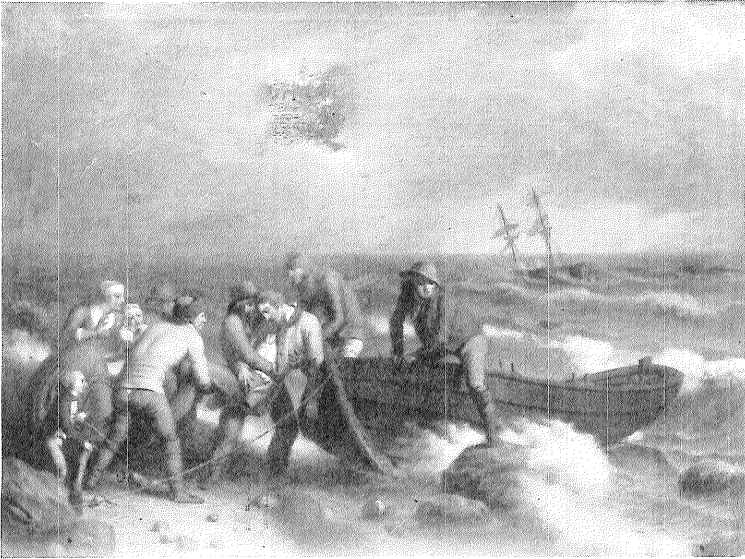
Enkeltheder er ikke kendt, nyheden sendes hurtigst muligt, men efterfølges av nærmere detaillier, som findes i københavnerbladene den 25.11.

„En engelsk sloop, ført av kaptajn Thomas Brown fra København med byg, fartøjet i stykker og intet av ladningen bjærget, som alt står under vand. Hele besætningen, som bestod av 5 mand, alle frosset ihjel og kaptajnen alene halvdød bjærget og har av den stærke frost mistet 2 fingre, men menes at komme sig igen.“

Hermed har bladenes nyhedstjeneste i relation til forretningsverdenen udført sin mission. De interesserede parter har selv derefter kunnet orientere sig og sætte sig i forbindelse med reder og ladningsmodtager. Ved en henvendelse til Lloyd's committee i London viser det sig, at de engelske assurandører hverken har haft forsikring på „Nelly and Isabell“s kasko eller ladning. Iflg. Det kgl. oct. Søassurance Compagnis angivelingsbog litr. T.T.T. fra 27.10.1774 til 28. juli 1775 (Rigsarkivet) har der heller ikke herhjemme været tegnet søforsikring. Tabet har ramt reder og ladningsejere hårdt.

Om kaptajnen har været partreder kan ikke oplyses, da det engelske skibsregisters journaler kun går tilbage til ca. 1800³. Skipperne var det ofte dengang.

Nyhedstjenesten sætter os i stand til at rekonstruere „Nelly and Isabell“s fart fra København. Stormen har været fra den 14.11. og „Nelly and Isabell“ har en av dagene derefter, ankommet til Helsingør fra København, ankret på sætteriet Disken, en grund ude på redan, for at oppebie bedre og gunstigere vejr og bør. Da vinden den 18.11. drejer om i SO, letter skibet sammen med 19 andre med kurs ud av Sundtragten og med stormen godt agten for tværs. Man har lænset avsted med ret god fart, ca. 6 knob, men hvor langt man er nået nordover, da stormen sprang om i NO, kan ikke vides, da afgangstidspunktet den 18.11. ikke kendes. Formentlig er man kommet godt norden om Kullen, da stormen måske før midnatstid springer. Efter at have haft Kullen fyr, er kursen sat mod Læsø Trindel, men i den åbne sø må kaptajn Brown have set sig nødsaget til at returnere til Sundet ligesom en del andre skipperne havde besluttet. Med rumsköds sejlads har „Nelly and Isabell“ sikkert gjort 5 à 6 knob i timen, som vil have bragt skibet norden for Kullen længe inden midnat. Det må være på tilbagereisen, at skibet lider så alvorligt havari, antagelig omkring Svineboderne, for at det kan strande ved Kildekrog (Femhøje). Drivende i orkan kunne havaristen nå fra Svenskekysten til Kildekrog på 1½ time med lethed, da farvandets bredde kun er 6 kvartmil. Man må forudsætte, at „Nelly and Isabell“ har lidt havari på sejlene og måske delvis på riggen, thi det er senere oplyst, at der ved strandingen „kun er lidet sejl tilbage“, ligesom skibsjollen er forlist. Som havarist er skibet drevet for vind og sø i SW retning ned mod Sjælland, og i den tilstand har det ikke kunnet klare en lægerval; det måtte nødvendigvis strande. Det er dog også tænkeligt, at skibet fra det øjeblik, det vendte i Kattegat, og til det strandede er forsat mere og mere SW over til det nåede ud for strandingsstedet. Det skete, som det senere oplyses, ved Femhøje nær Kildekrog. Strandingen sker kl. 6 om morgenen den 19.11., så man tør vel formode,

Eckersbergs maleri af Hornbækstrandingen, malet 1806.
Tilhører amtmandinde Åhl, Oslo.

at skibet har været udsat i mindst $\frac{1}{4}$ eetmål for det frygtelige vejr.

Bjærgelauget opdager strandingen kl. 7 om morgenen, da det på denne årstid knapt nok er lyst. Om selve strandingen vil der blive givet oplysninger i et følgende kapitel.

Korrespondenten i Helsingør betegnede skibet som en sloop. Den senere avholdte søforklaring kalder skibet en jagt, enten vidnerne nu har betegnet skibet som sådan eller kaptajnens engelske sloop er blevet oversat ved jagt. Kobberstikket på Handels- og Søfartsmuseet av N. Truslev gengiver strandingen og vraget, der vises som tomastet. Med jagt mente man i 1800-tallet et eenmastet lastfartøj, men det er givet, at man i 1700-tallet også benævnedes tomastede skibe jagter.

Truslevs stik er ganske vist ikke samtidigt, men stukket efter Eckersbergs maleri av strandingen fra 1806. Han plejede at vide besked. Weilbachs kunstnerlexicon siger, at Eckersberg

havde „en videnskabelig interesse for skibe“, og at han var „uforlignelig sagkyndig“.

Sloop betegnede en enmastet lastskude, men også efter sin engelske betydning et lastfartøj med gennemgående øverste dæk, altså uden bak eller halvdæk. Endelig betød slup en lille skibsjolle.

Vi må vel derfor have lov til at antage, at „Nelly and Isabell“ var et etmastet skib med glat, gennemgående dæk og med en lasteevne på mindst 35 læster, den havde jo vinterdage — som vi senere skal erfare — 700 tdr. byg i lasten. Kaptajnen har i betragtning af den fremrykkede årstid haft travlt, isen kunne snart lukke farvandene — og gjorde det også en snes dage senere. Endnu den 21.11. meddeles fra Helsingør, at der ved postens afgang på Disken lå 64 skibe til Nordsøen, formedelst kontrær vind av NNO. Den 9. december blev Helsingør havn istillagt.

Strandingen og bjærgningen.

Den 22.11.1774 blev gæsteretten i Dronningmølle sat for at optage „søforklaring“ i anledning av „Nelly and Isabell“s forlis^t. Det var under forsæde av rettens sædvanlige betjente og i overværelse av tre bisiddere, hvorav den ene, Anders Pedersen, var fra Hornbæk og som måske har beklædt embedet som strandfoged:

„hvor da indfandt sig for retten skipper Thomas Brun (Brown) fra Kincardin som vedmodelig beklagede sig at han med sin førende jagt Nelly & Isabell kaldet kommen fra København med 700 tdr. byg destineret til Dunbar i Skotland, ulykkelig er strandet her ved Dronning Mølle sidste avvigte lørdag kl. 6 slet den 19. ds. og det med den elendige omstændighed, at hans på jagten husende skibsbesætning neml. en styrmand William Drysdale, de andre matroser Thomas Commen, Francis Linsay, Thomas Scotland og drengen Alexander Devart alle satte livet til samme tid og ej kunne reddes, fordi vind og vejret var således at ingen kunne komme dem til hjælp, til hvilket at bevise han fremstillede 3de beboere av Hornbæk fiskeleje, som, da nøden var hårdest kom til den omvidnede lørdag eftermiddag kl. imellem 3 og 4 slet og reddede skipperens liv, som næstendels havde været ude, i fald Gud havde ikke på den tid tilsendt ham sådan hjælp, hvilke trende

Hornbæk fiskere neml. Arved Olsen, Ole Pedersen og Peder Erichsen, efter at edens forklaring for dem av lovbogen var blevet oplæst med rettens formaning om sandheds udsigende avlagde hver for sig deres ed i følge loven at ville vidne deres sandhed i denne sag og derpå forklarede eenstemmigt: at da de sidste avvigte lørdag formiddag kl. ongefær 7 så, at denne skipper Thomas Brun med sin jagt var strandet ved Dronninge Mølle, og så, at hans båd var borte fra skibet og altså ikke kunne bjærge enten sig selv eller skibsfolk, søgte de der hen til stedet og gjorde adskillige forsøg på at ville bjærge folket iland, men da skibet stod på grund og søen gik over det meget hæftigt var al deres umage forgæves, da de imidlertid meget ynkeligt måtte se, at såvel kaptajnen som skibsfolket dels søgte op i skibets taugværk og dels ned igen på skibet, når de ej længere kunne udholde at holde sig fast i taugværket, og det så ofte, indtil een efter den anden dels av søen og dels av frost omkom og døde for deres øjne; endelig holder kaptajnen det så længe ud, indtil kl. henimod 4 om eftermiddagen, da søen og vinden lidet lagde sig, hvormed vidnerne fik lejlighed til at praktisere bemeldte skipper Thomas Brun fra den strandede jagt og op på landet, endskønt han da befandtes i sådan tilstand av søen, frost og arbejde, at han næsten dels var sågodt som livløs; men hvad jagten angår, da befindes samme tilligemed sin ladning av korn, i den tilstand, at intet derav kan bjærges uden hvad som av jagten ved dens istykkerslåen skulle kunne drive i land. 3de ankere og tvende derved værende taue er av vidnerne siden den tid blevet opbjærget, og når vejrliget tillader det, håber de fremdeles at bjærge hvad lidet sejl der forefindes samt jagtens takkelage, og som de ikke kunne gøre nogen anden og yderligere forklaring, så blev de av Gæsteretten demitteret og hvad som passeret er, efter begæring sluttet og beskrevet at meddeles.“

Denne søforklaring er altså angivet 3 dage efter strandingen. De tre Hornbæk fiskere, som avgiver forklaring, er vidner udpeget av kaptajn Thomas Brown, fordi de reddede skipperens liv, da de kom til avvigte lørdag eftermiddag mellem 3 og 4. Selv oplyser fiskerne, at de (1) opdagede strandingen kl. 7 om morgenen og søgte hen til stedet, (2) gjorde adskillige forsøg på at bjærge besætningen iland, (3) kl. 4 om eftermiddagen praktiserede skipperen fra den strandede jagt og op på land, (4) efter strandingsdagen havde bjærget 3 ankere og to anker-tove, og (5) at de fortsat håber på at bjærge lidt sejl og rigning.

Ved denne ganske minutiøse beskrivelse *av hele bjærgningsoperationen* fra dens første øjeblik og til det øjeblik, de står står foran retten og endnu håber, at der kan bjærges en smule inventar, avslører de sig utvetydigt som *de ansvarlige ledere* av bjærgningsoperationen og dermed også av bjærgelaug^{et} i Hornbæk. Der hører vist ikke megen dristighed til at fastslå, at Arved Olsen er laugets *forbjærger* og Ole Pedersen og Peder Erichsen er *overbjærgere* i laug^{et}. Med forbjærger og overbjærgere i toppen var dette århundredes bjærgelaug organiseret. Det var ældre folk eller folk i deres bedste alder, som fik det ansvar at lede bjærgningerne. De kunne i reglen mange sprog, da de var velbefarne og havde besøgt mange lande. Intet er derfor naturligere, end at netop disse tre opfordres av kaptajn Brown til at møde i retten; de har talt engelsk og kunne i alle dele forhandle med skipperen om søforklaringens avholdelse.

Nu er der imidlertid en sproglig finesse, som tidligere synes at være overset. De tre vidner siger, at de søgte hen til stedet, at de gjorde adskillige bjærgningsforsøg, og her taler de på egne og hele bjærgelaugets vegne, men om den tredje handling: livredningen av kaptajnen siger de, at de fik lejlighed til at *praktisere* skipperen fra jagten og op i landet. Det vil sige, at de har organiseret og tilrettelagt denne handling, som *deres hjælpere i laug^{et} på deres ansvar har gennemført*. Ordbog over det danske sprog opgiver netop, at ordet praktisere foruden betydningen 1. udføre, udøve, har betydningen 2. en handling, hvorved noget arrangeres, bringes i stand, og hertil 2., i al almindelighed *indrette, arrangere*. Udtrykket skal ifølge ordbogen være forældet, men på strandingens tid var det i hvert fald gængs.

De 3 fiskere fra søforklaringen indrettede og arrangerede kaptajn Browns redning, som de ikke personligt udførte. Fiskerbåden eller jollen, som selve livredderne gik ud i, nævnes overhovedet ikke, det er også ænseværdigt, at vidnerne slet ikke omtaler, hvordan den så godt som livløse skipper blev praktiseret over i jollen. Det vidste de nemlig ikke selv, av den gode grund, at de ikke var med til selve livredningen. Hvad de derimod vidste at forklare var: at livredningen skete, „da søen og vin-

den lidet lagde sig“. Dette er en heltud rimelig tilføjelse, der skal forklare, hvorfor de tidligere forsøg, som de selv personligt var med i, ikke lykkedes.

At de tre bjærgere har avlagt ed på, at de har reddet Thomas Brown, kan måske siges i udvidet forstand, men der står intet om, at de har gjort det *personligt*. Det er bjærgelaugget, som har overtaget hele bjærgningsoperationen, og det er på dettes vegne, at folkene taler i retten. Er bjærgningen een samlet operation, fremtræder dog *livredningen av kaptajnen som en skarpt avgrænset episode*.

Magister *Hans Ellekilde* har ganske ret i, at søforhørets karakter er ganske specifikt: kaptajn Brown skal slet og ret have dokumenteret, at han er forlist på stedet, at der har været gjort alt for at bjærge vrage og besætning samt gods, således at han kan friholde sig for ansvar overfor rederen og ladnings-ejerne resp. de pågældende assurandører. Det bevidnes på mest betryggende måde av laugets ældste.

Derimod har professor *Hans Brix* så frygtelig kategorisk erklæret: „ethvert forsøg på at gøre disse mænd til en art ledere av redningsforsøgene og de fem fra „store og gode handlinger“ til deres redskaber glipper overfor forhørets uomtvistelige udtryk: de kom til Thomas Brown og reddede hans liv, de praktiserede ham fra jagten op på landet“. Måske lidt betænkelig ved sit postulat har Brix derfor tilføjet: „Imidlertid kan man ikke forudsætte nogen egentlig sammensværgelse med egenlystigt formål. En foreløbig undersøgelse av kirkebøger for Tikøb har givet til oplysning, at de tre oprindelige redningsmænd er midaldrende, ansete fiskere (de er opførte som faddere i tredserne), medens de sekundære helte er unge, endnu uplace-rede folk, to er tjenestedrenge.“

Ellekilde har netop henvist til, at vidnerne i søforklaringen har følgende aldre: 35, 35 og 33 år, medens livredderne fra Mallings store og gode gerninger har disse aldre: 30, 26, 26, 19 og 18 år. Da nu professor Brix strax efter sin kategoriske erklæring indrømmer, at alderen vidner meget stærkt om, at de to hold kan være ledende og ledet, har han vel dunkelt anet det

virkelige forhold uden at være kendt med tidens bjærgningsforhold.

Niels Møller har i artiklen „Ewalds Fiskere“ (Tilskueren 1930) oplyst, at kaptajn Thomas Brown efter forhøret er rejst ind til Helsingør, hvor han overdrog Tom Bruun som havari-kommissær at avvikle havariet, derunder bortauktionere vraget og hvad der eventuelt kunne bjærges. Derefter er han vel med første skibslejlighed rejst hjem til Skotland.

I det næste afsnit skal vi endeligt dokumentere, at det ovennævnte forsøg *ikke* glipper.

Hvem var livredderne?

Redningen av kaptajn Thomas Brown vakte opsigt. *Chr. Siegfried von Plessen* til Næsbyholm og Bavelse hørte derom og oprettede den 24. februar 1775 et gavebrev dateret i Courtaux i Languedoc⁵:

„Da det er kommen til min kundskab, hvorledes husmændene Anders Jenssen, Peder Jenssen og Svend Nielsen Bache samt tjenestedrengene Jens Larssen og Svend Pedersen alle fra Hornbæk på Kronborg Amt udi Sjælland, have den 19de november 1774 vist den menneskekærlighed, at de med deres eget livs øjensynligste fare have reddet en ved bemeldte Hornbæk strandet skipper navnlig Thomas Browns liv, og efter at have gjort denne gode gerning, været så ædelmodige, at de have vægret sig ved at modtage den dem derfor av skipperen tilbudne belønning.

Så, da dette deres foretagende gør menneskeligheden så meget mere ære i disse fordærvede tider, som man ikke skulle vente sig slikt av folk der ej have haft bedre opdragelse og vilkår, holder jeg for, at det kunne tjene andre til opmuntring til i lige tilfælde at vise samme menneskekærlighed og ædelmodighed, når der fandtes nogen, som ved en liden belønning til bemeldte folk vilde vise dem højagtelse, velbehag og skønsomhed, som gode og dydige mennesker have ret til at påstå av ethvert deres medmennesker.

Thi har jeg ej alene besluttet sålænge Gud endnu under mig livet, til forbemeldte Anders Jenssen, Peder Jenssen, Svend Nielsen Bache, Jens Larssen og Svend Pedersen årlig at lade betale den summa et hundrede og fem og tyve rigsdaler, skriver 125 rdl, som mellem dem lige skal deles, så at enhver av dem får 25 rdl, men jeg anordner endog ved dette dokument, der skal have samme

kraft som et codicil, at efter min død, skal mine arvinger og legatarier een for alle og alle for een til dem årligt så længe de lever lade udbetale til lige deling den samme summa eet hundrede og femogtyve rigsdaler, som skal leveres til stedets amtmænd, der, som jeg håber ubesværet påtager sig at uddele dem og at forskaffe kvittering for pengenes annæmmelse samt vedkommendes attester om, at disse folk ved uddelingen er ilive. Og ligesom en eller flere av disse fem folk ved døden avgår, skal den eller de avgangnes del tilfalde dem eller den igenlevende, så at den som de andre fire tilsidst overlever nyder så længe han er ilive alene de fulde hundrede og femogtyve rigsdaler.

Dette til bekræftelse under min hånd og mit hostrykte signet.“

Denne belønning falder med andre ord kun 3 måneder efter strandingen, og von Plessen sidder i Frankrig; med lynildens fart har beretningen om dåden spredt sig. Men inden vi søger at klare, ad hvilke veje velgøreren har fået kundskab om sagen, vil vi holde os til selve den form, hans gavebrev har. I gavebrevet nævnes altså fem andre mænd end dem, der har avlagt forklaring i retten 3 måneder tidligere. Dernæst nævnes, at dåden gør menneskeligheden så meget mere ære „i disse fordærvede tider“ og fordi man ikke skulle vente dåden „av folk, der ej have haft bedre opdragelse og vilkår“. I disse vendinger må man have lov til at se en positiv viden hos von Plessen om, hvordan forholdene ved strandsiderne ellers plejer at være og da især fordi hensigten er at opmuntre andre til „i lige tilfælde at vise samme menneskekærlighed og ædelmodighed“. Dette var jo ikke nødvendigt, om dåden blot var en i en lang række tidligere, som måske blot var mindre kendte.

Gavebrevet understreger det usædvanlige og det hidtil ukendte. Hvorfor i alverden skulle ellers von Plessen gøre et så stort postyr ud av den strandingshistorie og endda betænke disse fiskere med en belønning ud over sin egen levetid?

Det er netop på denne baggrund, at Ove Malling ønsker at medtage historien i sine „gode og store handlinger“. For at sikre sig historiens pålidelighed, skriver han til birkeskriveren i Dronningmølle *Chr. Claudi Rehfeldt*, som under 22.6.1776 afgiver følgende Pro Memoria⁶:

„Capitain Thomas Brown kom fra København med en ladning byg destineret til England, hvormed han strandede den 19.11.1774 imellem Villingbæk og Hornbæk om morgenen kl. 3 slet men blev ikke reddet før end samme eftermiddag kl. 4 slet dels formedelst det hårde vejr og dels i mangel af tilforladelige både og brave søfolk, som mangler ved Villingbæks fiskerleje, da boligerne sammesteds som alletider forhen har været beboet av fiskere, nu beboes av nogle uforfarne bønderkarle, som ikke forstå sig det ringeste på stranden og hvad dertil hører, så at det fiskerleje med allerførste må undergå, og derfor var at ønske, at samme igen måtte blive forsynet med brave fiskere, dette er og at observere, at Villingbæks fiskerleje er det bekvemmeste til fiskeri, som findes på Kronborg Amt.

Captajns stranding ellers angående, da er mig videre av hans bjærgere meddelt en sådan underretning: Bjærgerne er de her efter følgende Anders Jensen, gift Peder Jensen og Svend Nielsen Bagge, do. Jens Larsen og Svend Pedersen, begge unge karle og alle hjemmehørende på Hornbæk, bemeldte 5 mand var de, som reddede kaptajnen, dog have nogle andre fiskere av samme leje tillige med en av bjærgerne nogle gange forhen prøvet på at ville redde såvel kaptajnen som det andet mandskab 5 i tallet, hvilke alle om morgenen tilligemed kaptajnen var levende, men efter omstændighederne måtte retirere, bemeldte 5 mandskab så de for deres øjne dø av frost og kulde en efter den anden på skibet undtagen en, som sprang udi stranden for at ville svømme til lands men måtte sætte livet til.

Efter udseende av strandens højde dengang lod det til, at skibet stod fast et bøsseskud fra landet, men nu ved lavvande kan man næsten gå tørskoet ud til skroget, som endnu i denne dag er tilsyne; skulle nu denne beretning ikke være så fuldstændig som ønskes, bedes om en liden notice, hvorledes den skulle være, da jeg med al flid skal udforske alle omstændigheder.“

Nu er det vitterligt, at den gode birkeskriver ikke engang har gidet slå efter i retsprotokollen, thi klokkeslettet for strandingen er forkert i hans pro memoria, men han lover til gengæld at udforske med flid, hvis der ønskes flere oplysninger. Den lange indledning om at genskabe et fiskerleje i Villingbæk er sagen helt uvedkommende, men vi får dog at vide, at der var brist på „tilforladelige både“, som altså måtte bringes overland fra Hornbæk. Men hovedsagen er, at birkeskriveren på landet, og 1 år og 7 måneder senere, har talt med livredderne personligt. Birkeskriveren kendte dem, han har personlig set selve strandin-

gen og har ført retsprotokollen, hvori søforklaringen indførtes. Dette er selvklart det helt sikre bevis for, at de 5 mand, som han udpeger og som netop i samme rækkefølge er nævnt i von Plessens gavebrev, er Thomas Browns redningsmænd. Malting føler sig i hvert fald overbevist om det autentiske i beretningen, der supplerer de oplysninger, han personlig har siddet inde med, og i hans værk får da begivenheden følgende ordlyd:

„For to år siden indstrandede et skib mellem fiskerlejerne Hornbæk og Villingbæk på Cronborg Amt. Skibet som var bestemt til Skotland med byg, førtes af den engelske skipper Thomas Bruun, og havde foruden ham endnu fem mand ombord. Det var om efteråret i en mørk og stormende nat, at disse ulykkelige mennesker måtte friste så hård en skæbne. De ventede kun efter dagens anbrækning for at se, hvor de var, og hvad håb de kunne gøre sig om redning. Dagen kom, de så sig et bøsseskud fra landet og råbte om hjælp. Ved disse ynkelige råb forsamlede bonderne av Hornbæk og Villingebæk sig på strandbredden. De satte både ud for at ro ombord, men stormen blev ved at rase så stærkt, at det ej var muligt at trænge igennem. Ofte gjorde de forsøg derpå, men forsøgene mislykkedes, og de måtte hver gang vende tilbage uden at nå deres hensigt. Imidlertid stod de arme skibbrudne på vraget overladte til sig selv. Trættede av forrige nats arbejde, udmattede av kulde, hunger og angst tabte de efterhånden mod og styrke og styrtede døde ned ved siden av hinanden. Hen på eftermiddagen var alene skipperen og styrmanden tilbage. Styrmanden, forfærdet ved at se ligene omkring sig, besluttede da at anvende sine sidste kræfter, han havde tilbage, på at svømme iland. Han favnede skipperen, sagde ham farvel, og kastede sig derpå ud. Men næppe var han kommet nogle favne ud fra vraget, før et stykke flydende træ stødte på ham, det knuste hans hoved og han sank. Alle disse ynkelige scener måtte bønderne på strandbredden være tilskuere til. Enhver scene havde rørt dem. Den sidste satte dem i sådan bevægelse, at de påny begyndte at berådslå, om det da ej på nogen måde skulle være muligt at redde skipperen, som nu ene var tilbage. Da trådte frem husmændene Anders Jensen, Peder Jensen, Svend Bagge og tjenestekarlene Jens Larsen og Svend Pedersen alle av Hornbæk og forbandt sig til at vove det alleryderste på det sidste forsøg. De sætter sig i en båd, lægger årer til, anspænder alle kræfter, arbejder sig frem igennem bølgerne, når endelig ud til vraget, tager skipperen med i båden, arbejder igen tilbage og bringer ham iland til almindelig glæde.

Den halvdøde mand blev derpå båret op til et hus, hvor de for-

friskede ham efter deres fattige evne, det bedste de kunne, indtil han kort efter blev modtaget i Dronningmølle, et sted dær i nærheden, hvor han ved omhyggelig pleje efterhånden fik liv, helbred og styrke igen. Da skipperen var kommet til sig selv og så disse gode folk, som havde vovet deres liv for at redde hans, tog han frem de penge, som han havde hos sig og bød dem en del derav. Men så modige som de før havde været til at gå faren imøde, så uegennyttige var de nu. De forlangte ingen belønning, men anså det for pligt at have udrevet en ulykkelig mand fra døden.

Dog deres ædle handlinger fortjente belønning og fik den. En indfødt dansk mand, som lever udenfor fædrelandet, da han hørte fortællingen derom, glædede han sig over sine landsmænd og besluttede at vise dem den skønsomhed, der tilkom dem. Til den ende tillagde han enhver av benævnte personer 25 rigsdaler så længe de lever. Disse gaver nyder de nu årligt. Når nogen av dem dør, skal hans anpart deles mellem de overlevende, og den, der bliver sidst tilbage nyder de fulde 125 rdl årlig på sin livstid.“

I Mallings version er der kommet noget nyt til, som vidner om, at han har *modtaget oplysninger fra flere sider*. Styrmandens død er uddybet. Motivet til at forsøge at svømme iland er naturligvis ikke rædslen for de lig, der allerede ligger omkring ham, men simpelthen at dagen går på hæld. Den 19. november er det mørkt mellem 3 og 4, og ved den tid er styrmanden klar over, at nu må han vove forsøget, da endnu en nat ombord på vraget er den visse død. Efter mørkets frembrud kan ingen hjælp ventes fra land. Styrmanden handler ikke i dødsangst, men efter modent overlæg. Kaptajnen bliver derimod ombord, skønt han sikkert sent på eftermiddagen ganske deler styrmandens opfattelse av det håbløse i situationen. Den der kender til søens traditioner ved, at skibsføreren, når ulykken indtræffer, helst går ned med sit skib. Muligt har kaptajnen bebrejdet sig selv, at han ikke tidligere returnerede ad Helsingør, da stormen sprang over i NO, således som nogle av de andre skippere havde bestemt sig til, eller sin muligvis mangelfulde navigation.

Det er denne sene eftermiddagstime i november, som rummer den dybdepsykologiske spænding: styrmanden der vover forsøget at svømme iland og dræbes for fiskernes øjne, kaptajnen, der ene står tilbage på vraget for at gå natten og den visse

død imøde. Så kommer Mallings klare ord om, at samtlige *bjærgere iland beråder sig*, om det da ikke skulle være muligt at redde denne ensomme kaptajn. Da trådte de 5 navngivne fiskere frem for de 3 i søforklaringen nævnte for- og overbjærgere og forbandt sig til at vove det alleryderste forsøg.

Beretningen er blevet komplet, samlet sammen som den vel er av mosaiker, og gangen i begivenhederne står ganske klar: de 5 i gavebrevet nævnte fiskere er livredderne.

Der er ingen årsag til at fordybe sig i den fremsatte teori om, at alle 8 fiskere skulle have været med i det sidste forsøg. Nej, de var et ulige antal, ulige fordi en har måttet styre gennem brændingen og manøvrere langs vraget, og måhænde holde fast med en bådshage i de sekunder mens kaptajnen sprang over. Og dertil foreslog ikke 2 roere men 4, fordi to var ude af stand til at bringe båden op mod storm og brænding.

Vi behøver ikke at dvæle ved yderligere enkeltheder, der er ikke mere tvivl om, hvem de virkelige livreddere var. Men vi vil til slut beskæftige os med den opsigtsvækkende stilling de 5 livreddere indtog til kaptajn Thomas Browns betænksomme tilbud om pengehjælp, fordi vi må samstemme med Hans Ellekilde i, at man næppe uden kundskab til det gamle Hornbæks kristelig-folkelige kultur og dets overlevering kan nå til den indre sandhed om begivenhederne i forbindelse med den berømte stranding og deriblandt fiskernes vægring ved at modtage kaptajnens tilbudte betaling. Vi kommer her til det dybdepsykologiske, som vi nu kalder det.

Det er lykkeligt, at Ellekilde har fremdraget sognepræstens, provst Rasmus Garbos indberetning til kancelliet i 1743. Provst Garbo var endnu 1774 Hornbæks ærværdige kirkehyrde og havde været det i over 50 år. Indberetningen indeholder bl. a. følgende om Hornbækfiskernes mentalitet i almindelighed⁷:

„På Hornbæks leje, som består ej alene av gudfrygtige men endog gavmilde mennesker, endskønt fattigdom alle tider har trykket dem, har deres forfædre dog efter kongelig tilladelse på egen bekostning først ladet opbygge et kapel på lejet, hvilket for sin brøstfældighed efter vor allernådigste Arve Herre og Konge, kong Christian den sjettes priselige omhu er blevet forandret til en smuk grundmuret kirke, som av mig blev indviet 1737 . . .

Fiskerne på samme leje bevarer endnu deres forfædres gavmildhed imod deres Guds hus, at når Gud velsigner deres garn, nedlægger de hver gang en liden gave til templet, som beløber sig av dem til en smuk summa årlig. Foruden at de fattige fra landet omkring, som hver morgen møder ved deres både, når de kommer iland, bliver skikkeligt betænkte av de fisk, som Vorherre giver dem.“

Av dette endog særdeles smukke skudsmål fremgår det klart — selvom man trækker en del fra som stedets præsts ønskedrømme — at lejets fiskere har været religiøst vakte. Deres menneskekærlighed, under hvilken Mallings jo rubricerer deres handlemåde, var følgelig på lejset den naturligste ting. Den deltes jo tilmed av samtlige 5 fiskere i bådelaget, som bragte Thomas Brown iland. Og disse religiøse fiskere ville, således som Ellekilde også logisk har hævdet det, aldrig have fundet på at modtage von Plessens gave, såfremt der var andre, hvem æresgaven rettelig tilkom.

De av Ellekilde således fremdragne forhold viser med al tydelighed, at fiskerne i Hornbæk jo netop havde fået „en bedre opdragelse“ end von Plessen antog efter ordlyden av hans gavebrev. Det dybdepsykologiske havde von Plessen slet ikke fået fat i, han regnede med, at Hornbæk-fiskerne var som fiskerne var flest ved strandsiderne med den gamle middelalderlige mentalitet, som er beskrevet i et tidligere kapitel. Alligevel forblev hændelsen et særsyn på de tider og derfor så overraskende, at det måtte vække opsigt. Ewald har bedre forstået den dybe sammenhæng; hans personer i syngespillet er alle religiøse.

Ewalds formentlige kilder.

Professor Brix fremsatte i sin tid som sit skøn, at Ewald ikke har nøjedes med at benytte fortællingen i Mallings „Store og gode handlinger“, fordi Ewald bl. a. kendte navnet på den adelige velgører, og Ida Falbe-Hansen antydede, at Ewald, der på strandingens tidspunkt boede i Rungsted, „måske allerede dær har hørt om den“.

Dr. Bobé har givet værdifulde oplysninger om slægten

Clemens portræt af Johs. Ewald. Orig. i Kobberstiksamlingen.

Huulegaard og oplyst, at Arentse Huulegaards farbror, Arent Huulegaard, havde været forpagter av Bavelse hovedgård, som ejedes av kammerherre von Plessen; forpagtningstiden ligger tilbage til tiden 1737—1750, men Arent Huulegaard kan have holdt kontakten vedlige. Bobé har ligeledes gjort opmærksom på, at Ewalds vært i Rungsted kro, fiskemester Ole Jacobsen, sikkert tilhørte den i Sletten og Hornbæk udbredte fiskerfamilie

Jacobsen, og at Ole Jacobsen havde en broder, der var kobbersmed i Helsingør. Ole Jacobsen havde tillige postexpeditionen i Rungsted, hvor de gående brevpøster mellem Helsingør og København mødtes og byttede tasker. I 1774 var Ewald derfor sikkert velorienteret om, hvad der var sket i Hornbæk, da „Nelly and Isabell“ led sit forlis. Strandfogden i Rungsted, Ole Bagge, havde en datter gift i Helsingør, hvorfra søfartstidenderne jo udgik^s. Man har på kroen drøftet begivenheden i alle detailler, det kan man være vis på, hvorfra enkelthederne end måtte være kommet.

Kort efter at Ewald er begravet, sidder den gamle jubel lærer, provst *Rasmus Henriksen Garbo* i Tikøb og skriver en indberetning til sin biskop. Provsten har haft Ewald til sognebarn, da han boede i Søbækshuset og var kommet til at holde av den ulykkelige digter. Inde i beretningen om almindelige embedssager skriver Garbo:

„Mit gamle sognebarn og min gamle ven, Johannes Ewald, er død, begravet og ligesom kanoniseret i kirken ved et stort følge i sort. Han var en stor poet, men ikke just profet, dog havde han hellige tanker om Gud.“⁹

og her får vi altså at vide, at provsten i Tikøb, der også var sognepræst i annexsognet Hornbæk, kendte Ewald og opfattede ham som sin gamle ven. Det er netop provst Garbo, som Ellekilde anser for at være von Plessens hjemmelsmand med hensyn til oplysningerne om Hornbækstrandingen. Ewalds kilde har altså været den allernærmeste.

Kammerherre *Christian Siegfried von Plessen* (1696—1777) var som nævnt ejer av Næsbyholm og Bavelse, men da han i 1729 mistede sin hustru Elisabeth Trolle, rejste han til Frankrig, hvor han boede i Paris endnu i 1754, da han mistede sin eneste søn, kammerjunker Frederik Christian von Plessen; derefter opholdt han sig i Courteaux i Languedoc, hvor han i 1775 underskrev sit gavebrev til de fattige Hornbækfiskere. Von Plessen var da 79 år gammel og barnløs. Han døde 1777, to år efter og hans ældste broderdatter, grevinde Bertha Raben, født von Plessen, påtog sig da ved et dokument oprettet 11.6.1779

at drage omsorg for den fremtidige fuldbyrdelse av gavebrevets bestemmelser. Dette aktstykke blev fundet i arkivet på Lindholm.

C. S. von Plessens brodersøn med de samme fornavne (1716—1755) var amtmand og deputeret for finanserne og gift med Louise Berckentin, som efter sin fader, grev Berckentin, overtog Kokkedal i nærheden av Rungsted. Louise v. Plessen, f. comtesse Berckentin, tog, da hun faldt i unåde som overhofmesterinde for Caroline Mathilde, ophold på Kokkedal, men forlod snart efter landet for at tage ophold i Celle. Hun sluttede da kontrakt med sin mands brodersøn, kammerherre Chr. Ludv. Scheel von Plessen, om at overtage Kokkedal mod en årlig sum av 800 rdl. med det forbehold, at gården skulle tilbagegives hende, hvis hun vendte tilbage til Danmark. 1771 skødede Scheel-Plessen Kokkedal til *Heinrich von Levetzau*, hvis moder var en von Plessen, og som var amtmand over Frederiksborg, Kronborg og Hørsholm amter, d. v. s. „stedets amtmand“, som der står i gavebrevet fra Courteaux.

Så nær ved Rungsted sad altså tillige den, som årligt uddelte gavebrevets belønninger til fiskerne, men vi véd intet om, hvorvidt Ewald har haft sin gang på Kokkedal. Men talt om det i Rungsted har man såvist.

Det næste spørgsmål, om Ewald har gjort sig bekendt med livredderne og med egne øren hørt deres beretning melder sig derefter. Ellekilde overvejede dengang, om dette var tænkeligt, men var ikke tilbøjelig til at tro det.

Ser vi nu på opbygningen av syngespillet, lægger vi mærke til, at Ewald i handlingen indlægger en bonde *Claus*, som allerede optræder i første akt for at købe fisk til sit herskab, der har besøg av Odelheim alias von Plessen. Claus er Ewalds kontaktmand i 3die akt, den som fortæller Odelheim om Hornbækfiskernes dåd. Ewalds digteriske eller reelle version er altså den, at von Plessen er hjemme på besøg i Danmark på en herregård i nærheden og netop på den tid, da strandingen sker. Det er nu næppe sandsynligt, at von Plessen virkelig har været i Danmark.

Vender vi os derefter til *iscenesættelsen*, er gangen i 2den

D. Chodowieckis stik til 2. akt af „Fiskerne“ i Ewalds „Samtlige Skrifter“, Kbh. 1780—91. I midten den reddede Thomas (kaptajn Brown), støttet af de to kvinder.

akt den, at båden eller redningsjollen for modvinds og bølgenes skyld må slå et slag forbi et næs, hvorved jollen i nogen tid tabes av syne og folkenes råb ikke kan høres, førend de på hjemvejen har nået den samme pynt. Redderne springer iland og hjælper den avmægtige skibbrudne av båden o. s. v. Såvidt det trykte syngespil.

D. Chodowieckis stik til 3. akt af „Fiskerne“ i Ewalds „Samtlige Skrifter“, Kbh. 1780—91. Odelheim (v. Plessen) takker fiskerne for deres dåd.

Ved selve opførelsen blev redningen av kaptajn Thomas Brown derimod gjort ganske realistisk; man valgte trods alt at give en scenisk fremstilling av skibbruddet¹⁰. Dette kunne sikkert ikke gøres, uden at Ewald iforvejen havde erkendt sig nøje om, hvordan det faktisk var gået til, selvom han var sagkyndig på området. Og hvem andre end redningsmændene selv kunne bedst give de helt nøjagtige oplysninger derom? Ewald

konfererer med teatrets maskinmester *Christopher Nielsen* om redningsscenens enkeltheder. Han har „efter ordre allerede for fire uger siden været hos mig og truffet aftale fiskerne angående“, som Ewald skriver 15.8.1778 til kammerherre von Warnstedt, teaterchefen.

Man er med andre ord gået tilbage til Ewalds *udkast*, hvor man ser „Nelly and Isabell“ med mændene i masten, ser jollen ro ud og tage den skibbrudne kaptajn ombord . . . dels just som båden er ved bredden ser man den kuldsejle med hele sit indhold. Folkene på bredden springer ud i vandet og redder de betrængte.

Her får bjærgelaugets ældste altså, hvad der tilkommer dem, og intet taler vist for, at det er en frit opfundet scene.

Av selve opførelsen har vi et referat fra premieren i et brev fra teaterchefens søster, grevinde Sophie Schulin :

„Efter at båden længe har været kastet frem og tilbage ved matrosernes ivrige arbejde, dels av bølgernes voldsomhed, dels av matrosernes ivrige manøvrer, ser man båden lægge til ved skibet og den stakkels halvdeøde skipper dukker op, hvem selvopholdelsens drift gav kraft til at springe ned i den frelsende båd.“¹¹

Enhver der har blot en anelse om, hvordan en sådan redningsaktion foregår, ser strax, at fremgangsmåden bærer virkelighedens sande præg. En jolle, der ros ud gennem brændingen, kan nemlig kun i få sekunder holdes til vraget i det øjeblik, kaptajnen selv springer over — enten han så kommer ned med benene eller hovedet først. Ved næste brådsø må jollen allerede være klar av vraget for ikke at blive knust mod dette. De øvrige 4 livreddere sidder krampagtig fastnaglet ved toften med årerne i hånden parate til at ro til i samme sekund, kaptajnen har vovet sit spring.

Så realistisk var scenen gennemført, at grevinde Schulin erklærer, at bølgerne var så naturligt oprørte og voldsomme, at man næsten følte sig søsyg ved at se på dem. Det var denne tekniske udførelse av det frådende hav, som skaffede maskinmester Nielsen en guldmedaille. Ewald fik bare en skriftlig tak av sin „sjælesørg“, pastor Schönheyder, som i brev av 10.7.1779 kvitterer for et tilsendt exemplar av „Fiskerne“ med de

ord: „Den sang i Schluppen, de losningsord er ganske mesterlige.“ Men av denne tak forstår vi, at det næppe er en fiskerbåd, redderne går ud i, men en slup, en jolle. De kunne heller ikke have transporteret en større båd over land fra Hornbæk til strandingsstedet. Den slup passede til 4 roere og en roergænger.

Det er også grevinde Schulin, der fortæller: „midt imellem de pyntede damer i de oplyste loger så man lige overfor scenen de fem gode fiskere i deres simple brune dragter med *kortklippet hår på engelsk maner* og alle med det beskedneste væsen, alle med de prægtigste fysiognomier. En kvinde, der ligesom hende i stykket hed Birte, var også tilstede.“

Kulturhistorisk har fiskernes „kortklippede hår på engelsk maner“ sin interesse. I bogen om Lars Bache (han søns optegnelser) hører vi, at i begyndelsen av 1800 havde de yngre i Helsingør aldeles avlagt parykken og de gik — såvel som søfolkene — upudret med avskåret hår; kun av og til så man en matros, en bådsmand eller underofficer til orlogs med en vældig tyk pisk av eget hår.

Efter premieren spurgte en av skuespillerne fiskerne om det var sådan, det var gået til, og den, der var Knud, svarede:

— Just sådan var det — men vi sang ikke!

Svaret rummer den frimodiges humor. De skulle ikke bedømme skuespillet men de tekniske enkeltheder med hensyn til livredningen, og den bekræftede de var realistisk og i overensstemmelse med den virkelige strandingsituation.

Ewald må enten have talt med en av disse fiskere eller fået detaillerne fra provst Garbo forinden; det ville have været flovt, om fiskerne som tilskuere havde sagt: at sådan var det slet ikke gået til. Men om Ewald har haft lejlighed til at tale med fiskerne selv, eller han alene har fået enkelthederne av provst Garbo, det lader sig næppe nu dokumentere. Måske har begge kilder været til hans disposition.

Sammenfattende betragtninger.

I fortalen til Ewalds samtlige skrifter fortæller han, at han som ung av sin rektor med magt måtte lade sig hente tilbage

fire mil fra vejen til Holland, hvorfra det var hans agt at rejse til Batavia i det lønlige håb undervejs at strande på en øde ø. Han var da 13 år gammel. Det ville derfor slet ikke være så urimeligt at læse hans brev fra 1774, da han var 30 år gammel, til vennen Spendrup, bogstaveligt:

„Jeg har ild, fortærende ild i alle mine ben. Imellem os at sige gør jeg stærke anstalter til min store rejse. Snart, snart letter jeg anker, og så vil Du stå ved bredden og råbe hurra min broder, snart skal jeg hale Dig ind — og samles vi ikke før, så ved Cap de bonne Esperance“;

selvom der samtidig kan læses noget i overført betydning. Ewald, der aften efter aften i Rungsted sad og snakkede med fiskerne, havde et virkeligt drag mod søen, og måske har søfolkene fortalt ham, at en tur syd om Kap det gode håb til Ostindien ville bringe ham lindring for gigten. Og hvad ville en digter ikke opleve på en sådan sørejse! Dr. Bobé har ganske ret, at det var i Rungsted, at hans fantasi formælede sig med havet. Fra højen skuede han mod sætteriet eller ankerpladsen Disken s. for Helsingør, hvortil hans øjne

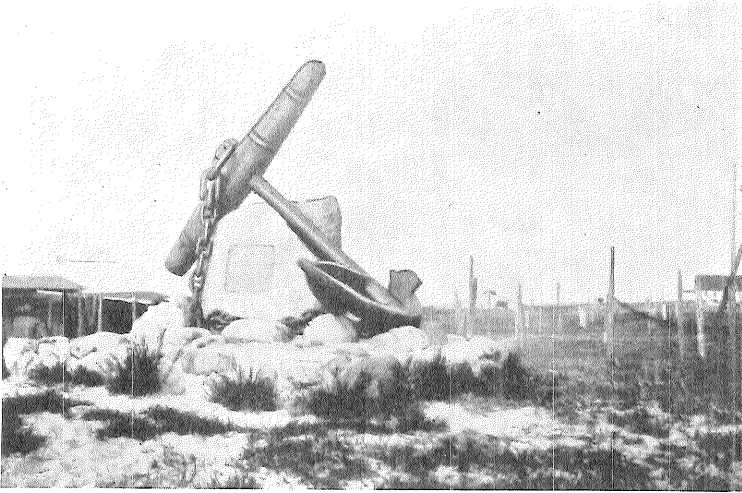
snart undrende haster
blandt skove av master —
og forsker og kender den fremmedes flag
og glemmer den hældende dag.

I disse Rungsted nætter lyttede han til havets evige åndedræt og til den bekendte lyd av sejl og årer, når fiskerne drog deres net.

Til Spendrup, om hvem han beder om 4 mark i et på fransk avfattet brev, skriver han, at han kan løbe risikoen som under et bodmeri. Ewald er svært med i shipping sager!

Man kan roligt tillægge Ewald fuld indsigt i spørgsmålet om, hvorvidt der skulle 3 mand eller 5 mand eller endog 8 mand til at gå ud og redde kaptajn Thomas Brown. Han var vel orienteret i disse spørgsmål, som han gang på gang har drøftet med Rungsted fiskerne.

Selv har Ewald erklæret:

Mindesmærke i Hornbæk for strandingen.

„Er en skribent en digter, som himmelen forbyde, da bør han for alting fornægte sig selv, hvor han forefinder en sand historie, at han ikke vover den mindste tilsætning eller udpyntning,“

og det ville da være imod hans eget program, om han ikke med hensyn til selve bjergningen havde holdt sig strikte til kendsgerningerne uden udpyntning eller mindste tilsætning. Der er heller intet, der tyder derpå.

Med hensyn til de 5 livreddere har Ewald ikke ladet sig narre. Det må beklages, at professor Brix med sin artikel „En køn historie“, som han aldrig har tilbagekaldt eller modificeret, har givet anledning til vrangforestillinger om Hornbækstrandings forløb. Så sent som i 1943 har Doery Smith i Oslo i sin bog medtaget et stort kapitel med titlen „En festforestilling med 5 bedragere i æreslogen“, hvori hele Brix's fremstilling berettes for vort broderfolk. End ikke en køn historie bliver dog bedre eller sandere ved at blive gentaget.

Vi må slå fast, at de belønnede og lovpriste fiskere virkelig var kaptajn Browns livreddere — og at begivenheden vakte den enorme opsigt, fordi den i sin art var ganske ny ved de

danske strandsider¹². Var endelig kaptajn Brown en ruineret mand ved strandingen, var også hans tilbud om erstatning til sine redningsmænd en gentlemans noble optræden.

Hornbækstrandingen står i dansk søhistorie som det mest omtalte og opsigtsvækkende skibbrud.

NOTER

¹ Louis E. Grandjean: Skibbruddets Saga, Søhistoriske skrifter I udgivne av Søfartsmuseet og dets venneskab 1947.

² Fabrikant Carl Petersen, Gilleleje, har udtalt, at det er tvivlsomt om bundgarn brugtes dengang på nordkysten; det er nok et digterisk lån fra Rungsted, som Ewald kendte så godt.

³ En forespørgsel til det engelske skibsregister er venligst besørget av Messrs. W. K. Webster & Co., London.

⁴ Kronborg Amts justitsprotocol 1772—78 i Landsarkivet. Forhøret fandtes av professor Hans Brix.

⁵ Gavebrevet er i sin helhed trykt i Ida Falbe-Hansens udgave av „Fiskerne“.

⁶ Originalen på Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Samling nr. 111 k i folio.

⁷ Provst Garbos beretning er et svar på Cancelliets forespørgsel og findes i blandingshåndskriftet Kall 48 (folio) på Det kgl. Bibliotek som fundet av Ellekilde.

⁸ Personalhistorisk Tidsskrift 5. række 2. bind (pag. 293—327).

⁹ Oplyst i Doery Smith: Johannes Ewald, Oslo 1943 uden kildeangivelse. En henvendelse til forfatteren er kommet retur fordi forfatter og forlag ikke kunne findes av postvæsenet.

¹⁰ Se således J. C. Normann: Teatret 1939, om „Fiskerne“ pag. 26—31.

¹¹ Grevinde Schulins brev er offentliggjort av dr. phil. Louis Bobé i Berlingske Aftenavis 30.8.1928.

¹² Niels Møllers „Ewalds Fiskere“ i Tilskueren 1930 stemmer i det væsentlige overens med mine slutbemærkninger. Dens polemiske form har ikke fristet til at gå nærmere ind på visse enkeltheder.

LITTERATUREN OM STRANDINGEN

Hans Brix: Johannes Ewald. Kbhvn. 1913.

Hans Ellekilde: Hornbæk. Johannes Ewald: Fiskerne. Fra Frederiksborg Amt. Aarvog for 1916.

Louis Bobé: Johannes Ewald. Kbhvn. 1943.